

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«Сучасна українська літературна мова (лексикологія, фразеологія, лексикографія)»

Ступінь освіти	<u>бакалавр</u>
Освітня програма	<u>Українська мова та література</u>
Тривалість викладання	<u>5, 6 чверть</u>
Заняття:	<u>Осінній семестр</u>
лекції:	<u>2 години на тиждень</u>
практичні заняття:	<u>1 година на тиждень</u>
Мова викладання	<u>українська</u>

Кафедра, що викладає

Філології та мовної комунікації

Сторінка курсу в СДО НТУ «ДП»: <https://do.nmu.org.ua/course/view.php?id=4804>

Консультації: четвер 4 пара (12.55-14.15)

Онлайн-консультації: Microsoft Teams

Викладач:

Тараненко Ксенія Володимирівна

Доц., к. філол. н., доцент кафедри філології та мовної комунікації

Персональна сторінка

E-mail: Taranenko.K.B@nmu.one

1. Анотація курсу

Курс «Сучасна українська мова (Лексикологія. Фразеологія Лексикографія)» є одним із важливих складників програми підготовки бакалаврів освітньої програми 035.01 Українська мова і література (перший бакалаврський рівень), оскільки на знаннях лексико-семантичного, фразеологічного багатства мови базується розвиток комунікативних навичок філолога. Ґрунтовне оволодіння сучасною українською літературною мовою (зокрема її лексико-семантичним рівнем) необхідне для успішної комунікативної діяльності, редагування оригінальних та перекладних текстів чи в інших сферах можливої професійної діяльності філологів.

2. Мета і завдання курсу

Мета курсу – оволодіти теоретичним матеріалом із лексики та фразеології, сприяти формуванню наукових поглядів на мову, розумінню її функціонування, виробленню навичок самостійних спостережень над мовними фактами, їх аналізу та класифікації, навчитися використовувати лексичні та фразеологічні засоби сучасної української літературної мови. Навчальна дисципліна передбачає вироблення у студентів уявлення про українську мову як про високорозвинену, унормовану систему, що характеризується спільними рисами для багатьох слов'янських мов, а також власною лексико-фразеологічною специфікою.

3. Результати навчання

У результаті вивчення навчального курсу студент повинен:

Поглибити уміння та навички використання лексичних та фразеологічних одиниць української мови. Самостійно здобувати і систематизувати знання з різних тем.

Вміти користуватися довідковими матеріалами у галузі лексикології. Знати головні ідеї провідних українських лексикологів.

Вміти працювати з бібліографічними, лексикографічними та дидактичними джерелами.

Знати основні поняття лексикології та фразеології. Розуміти ознаки слова та складові лексичного значення. Уміти характеризувати лексичний рівень у системі мови.

Знати соціальну й територіальну диференціацію лексики української мови.

Уміти відрізнити територіальні та соціальні діалекти від літературної норми.

Знати основні лексичні норми сучасної української мови. Володіти нормами і правилами, за якими визначають явища полісемії, омонімії, синонімії, антонімії.

Уміти пояснювати лексичне значення слова і визначати семантичні компоненти його структури, встановлювати парадигматичні та синтагматичні зв'язки слів, визначати стильову приналежність і емоційно-експресивне забарвлення слів.

Уміти пояснювати лексичне значення слова і визначати семантичні компоненти його структури.

Уміти знаходити та аналізувати вияви системних явищ у лексиці та фразеології, визначати типи лексичних значень, аналізувати типи фразеологічних одиниць.

Знати сучасні лексикографічні та фразеографічні джерела й використовувати їх у практичній діяльності. Визначати стильову приналежність і емоційно-експресивне забарвлення слів.

Виконувати лексикологічний і фразеологічний аналіз. Аналізувати різні типи словників.

Повністю володіти термінологією з галузі лексикології, фразеології, лексикографії. Вміти оперувати даною термінолексикою під час вивчення даного курсу.

Знати сучасні лексикографічні та фразеографічні джерела й використовувати їх у практичній діяльності.

Знати комп'ютерні технології в українській лексикографії. Розумітися на науковій й професійній термінології. Знати специфіку терміна та джерела термінотворення в українській мові. Орієнтуватися в інформаційному просторі і використовувати знайдені матеріали для подальшого наукового дослідження.

4. Структура курсу

Лекції

1. Лексикологія як лінгвістична дисципліна, предмет і завдання лексикології.

Загальна та конкретна, діахронна і синхронна, прикладна лексикологія. Аспекти лексикологічних досліджень. Семасіологія, ономасіологія, етимологія, ономастика, фразеологія, лексикографія як розділи лексикології. Зв'язок з іншими дисциплінами.

2. Слово як одиниця лексикології. Лексичне значення слова.

Денотативний характер лексичного значення. Понятійна основа лексичного значення. Прагматичний аспект лексичного значення. Оцінні компоненти в лексичному значенні. Асоціативні ознаки (конотації), пов'язані зі словом. Лексичне і граматичне значення.

3. Явище омонімії.

Типологія омонімів (омофонемі, оморфемі, оmodеривати, омолекси, омофраземі, оморечення). Типи лексичних омонімів: повні й неповні (часткові). Різновиди часткових омонімів (омофони, омографи, омоформи). Проблема розмежування омонімії й полісемії. Стилiстичне використання омонімів у мовленні (гра слів, каламбур). Словники омонімів.

4. Пароніми в українській мові.

Типологія лексичних паронімів. Семантичні та структурні типи паронімів. Паронімія й паронімія. Словники паронімів.

5. Антонімія. Мовні типи антонімів.

Лексичні антоніми, їх визначення. Структурні й семантичні типи антонімів (градуальні (мезоніми), комплементарні, векторні, координатні). Контекстуальні антоніми. Поняття про енантіосемію. Стилiстичні прийоми, побудовані на антонімії (оксиморон, антитеза). Словники антонімів української мови.

6. Лексика з погляду походження.

Споконвічно українські слова (індоєвропейські, праслов'янські, східнослов'янські) і власне українські. Етимологічні словники української мови. Лексичні запозичення в українській мові. Класифікація запозичень за походженням (джерелами) і тематичними групами. Екзотизми й варваризми. Калькування. Типи лексичних кальок. Інтернаціональна лексика. Запозичена лексика в тлумачних словниках і словниках іншомовних слів.

7. Соціальна й територіальна диференціація лексики української мови.

Лексика загальнонародна й лексика обмеженого вжитку. Науково-технічна й професійна термінологія. Специфіка терміна. Джерела термінотворення в українській мові. Поняття про термінологізацію загальнонародної лексики і детермінологізацію терміна. Словники термінів. Професіоналізми, відмінності їх від термінів. Жаргонна лексика. Арго. Словники жаргонної та арготичної лексики. Діалектизми (фонетичні, морфологічні, словотворчі, лексичні, синтаксичні), види лексичних діалектизмів (лексичні, етнографічні, семантичні). Словники діалектної та жаргонної лексики.

8. Фразеологія як лінгвістична дисципліна.

Предмет вивчення фразеології. Поняття фразеологічної одиниці. Проблема виокремлення фразеологізму, асиметричність форми і змісту. Фразеологізм і лексема. Фразеологізм і словосполучення. Питання про обсяг фразеології і типи її одиниць. Проблема класифікації фразеологічних одиниць. Ідіоматика і фраземіка. Типологія ідіом (фразеологічні зрощення, єдності, сполучення) та фразем (прислів'я, приказки, крилаті вислови). Стійкість і варіантність фразеологізмів.

9. Лексикографія як прикладна наукова дисципліна. Основні поняття лексикографії. Типологія словників. Енциклопедичні й лінгвістичні словники. Типи лінгвістичних словників. Тлумачні словники української мови. Структура словникової статті у тлумачних словниках.

Практичні заняття

1. Типи слів за загальним лексичним значенням.

Загальні й власні назви. Ономастика як наука про власні назви. Імена конкретні й абстрактні.

2. Багатозначність слова.

Типи багатозначності (радіальна, ланцюжкова, радіально-ланцюжкова). Метафора і метонімія як способи семантичної деривації. Способи тлумачення лексичнозначення слова. Представлення полісемії і типів лексичних значень слів у тлумачних словниках української мови. Найважливіші тлумачні словники, їхня характеристика.

3. Лексична парадигматика.

Лексико-семантична парадигма. Поняття про семантичне поле і лексико-семантичну групу (ЛСГ). Синонімія як фундаментальний тип відношень мовних одиниць. Лексичні синоніми. Умови синонімізації. Абсолютна синонімія. Повна і неповна (ідеографічна) синонімія. Інші типи відмінностей між синонімами (граматичні, стилістичні, емоційно-експресивні, жанрові, соціальні, територіальні). Синонімічний ряд і його домінанта. Стилiстичні прийоми, побудовані на синонімії (евфемізми, перифрази, ампліфікація, плеоназм). Словники синонімів української мови.

4. Лексична синтагматика.

Закон семантичної узгодженості слів. Граматична, семантична і лексична сполучуваність. Поняття про валентність слова. Словники сполучуваності, валентностей, асоціативні.

5. Активна й пасивна лексика.

Застаріла лексика: історизми й архаїзми. Неологізми, їх різновиди і шляхи появи в мові. Оказіональні й потенційні слова. Словники нових слів і значень. Словники архаїзмів(історичні). Стилiстична диференціяція лексики української мови. Лексика стилістично нейтральна (міжстильова) і стилістично забарвлена. Розмовна лексика, її види. Книжна лексика, її види. Система стилістичних поміток у тлумачних словниках української мови.

6. Системна організація фразеології.

Фразеологічна парадигматика: фразеологічні синоніми, антоніми. Фразеологічна багатозначність. Фразеологічніомоніми. Фразеологічна синтагматика. Фразеологія української мови з погляду її походження (старогрецькі, романські, біблійські, авторські фразеологізми). Стилiстична диференціяція фразеологізмів. Структурні типи фразеологізмів. Фразеологічні словники української мови.

7. З історії української лексикографії.

Найдавніші українські словники. Українська лексикографія XIX-XX ст. Сучасний стан лексикографії в Україні.

5. Технічне обладнання та програмне забезпечення

Технічні засоби навчання:
Персональні комп'ютери;
Дистанційна платформа MOODLE.

6. Система оцінювання та вимоги

6.1. Навчальні досягнення здобувачів вищої освіти за результатами вивчення курсу оцінюватимуться за шкалою, що наведена нижче:

Рейтингова шкала	Інституційна шкала
90 – 100	відмінно
74-89	добре
60-73	задовільно
0-59	незадовільно

6.2. Здобувачі вищої освіти можуть отримати **підсумкову оцінку** з навчальної дисципліни на підставі поточного оцінювання знань за умови, якщо набрана кількість балів з поточного опитування та самостійної роботи складатиме не менше 60 балів.

Максимальне оцінювання:

Теоретична частина	Практична частина		**Бонус	Разом
	*Відповіді на практичних заняттях	Контрольна тестова робота		
20	35	40	5	100

* При несвоєчасному складанні тем практичних занять максимальна оцінка знижується на 2 бали.

** Бонусні бали нараховуються за регулярне відвідування занять (не більше двох пропусків без поважних причин за всіма видами занять) та наявність конспекту лекцій.

Теоретична частина оцінюється за результатами здачі контрольної роботи, яка містить 2 питання та передбачає розгорнуті відповіді на них.

Практична частина оцінюється за результатами відповідей на практичних заняттях та результатами контрольної тестової роботи, яка містить 20 запитань та передбачає розгорнуту відповідь на одне питання. Оцінювання здійснюється за допомогою усного та письмового опитування, індивідуального опитування та тестування.

Для підвищення оцінки (якщо було більш ніж 2 пропуски занять) **на 5 балів** здобувач вищої освіти може виконати та захистити презентацію з будь-якої теми лекцій з дисципліни «Сучасна українська літературна мова (лексикологія, фразеологія, лексикографія)», або обрати тему самостійно (після попереднього узгодження з викладачем).

До іспиту студент готується за списком питань, розміщених на платформі MOODLE.

Екзаменаційний білет складається з одного теоретичного питання, на яке треба дати розгорнуту відповідь, одного практичного завдання та 20 тестових питань.

6.3. Критерії оцінювання теоретичної частини

2 питання по 10 балів з розгорнутими відповідями на них.

10 – максимальна кількість балів, нараховується за правильну, повну (наведено приклади)

та конкретну відповідь (еталонну) на запропоноване питання.

8 балів – відповідь правильна, наведено приклади, але забагато інформації, яка опосередковано відповідає суті питання;

6 балів – відповідь правильна, але забагато інформації, яка не відповідає суті питання;

4 бали – зміст відповіді має стосунок до предмету запитання, проте не відповідає еталону, містить суттєві граматичні та орфографічні помилки, які ускладнюють розуміння тексту або викривляють зміст повідомлення;

2 бал – наявність текстової відповіді, яка не відповідає еталону, та/або не має стосунку до предмету запитання, містить суттєві граматичні та орфографічні помилки, які ускладнюють розуміння тексту або викривляють зміст повідомлення;

0 балів – відповідь неправильна.

6.4. Критерії оцінювання практичної частини

Відповіді на практичних заняттях.

Максимальна кількість балів – **35**, де кожне практичне заняття оцінюється балом **5**.

Контрольна тестова робота.

20 тестових завдань з чотирма варіантами відповідей, кожна правильна відповідь оцінюється **2 балами**.

7. Політика курсу

7.1. Політика щодо академічної доброчесності

Академічна доброчесність здобувачів вищої освіти є важливою умовою для опанування результатами навчання за дисципліною і отримання задовільної оцінки з поточного та підсумкового контролів. Академічна доброчесність базується на засудженні практик списування (виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання), плагіату (відтворення опублікованих текстів інших авторів без зазначення авторства), фабрикації (вигадування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі). Політика щодо академічної доброчесності регламентується положенням «Положення про систему запобігання та виявлення плагіату у Національному технічному університеті «Дніпровська політехніка». <https://inlnk.ru/xvgyx>. У разі порушення здобувачем вищої освіти академічної доброчесності (списування, плагіат, фабрикація), робота оцінюється незадовільно та має бути виконана повторно. При цьому викладач залишає за собою право змінити тему завдання.

7.2. Комунікаційна політика

Здобувачі вищої освіти повинні мати активовану університетську пошту.

Усі письмові запитання до викладачів стосовно курсу мають надсилатися на університетську електронну пошту.

7.3. Політика щодо перекладання

Роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин оцінюються на нижчу оцінку. Перекладання відбувається із дозволу деканату за наявності поважних причин (наприклад, лікарняний).

7.4 Політика щодо оскарження оцінювання

Якщо здобувач вищої освіти не згоден з оцінюванням його знань він може опротестувати виставлену викладачем оцінку у встановленому порядку.

7.5. Відвідування занять

Для здобувачів вищої освіти денної форми відвідування занять є обов'язковим. Поважними причинами для неявки на заняття є хвороба, участь в університетських заходах, академічна мобільність, які необхідно підтверджувати документами. Про відсутність на занятті та причини відсутності здобувач вищої освіти має повідомити викладача або особисто, або через старосту і завчасно.

За об'єктивних причин (наприклад, міжнародна мобільність) навчання може відбуватись в он-лайн формі за погодженням з керівником курсу.

8. Рекомендовані джерела інформації

8.1 Базові

1. Бодик О.П., Рудакова Т. М. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2021. – 416 с.
2. Сучасна українська мова: Підручник / О.Д.Пономарів, В.В.Різун, Л.Ю.Шевченко та ін. –3-є вид. –К.: Либідь, 2005.
- 3.Українська мова: Практикум. Навчальний посібник / Пазяк О.М.,Сербенська О.А., Фурдуй М.І., Шевченко Л.Ю. –К.:Либідь, 2000.
- 4.Ющук І.П.Українська мова. –К., Либідь, 2005.
- 5.Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін. –К.: Знання, 2013.
- 6.Демська О. Вступ до лексикографії. –К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010.

8.2 Додаткові

1. Селіванова О.О.Нариси з української фразеології (психолінгвістичний та етнокультурний аспекти). –К.; Черкаси: Брама, 2004.
- 2.Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг. –К.: Критика, 2005.
- 3.Ткаченко О.До концепції нового «Словника української мови»// Українська мова. –2002. –№1.
- 4.Український правопис (4-е видання, виправлене й доповнене). –К., 1997 (і наст. стереотип. видання).
5. Демська О. М., Кульчицький І.М.Словник омонімів української мови. –Львів, 1996.
6. Полюга Л. М. Словник антонімів / За ред. Л.Г.Паламарчука. –К.: Довіра, 2001.
7. Словник синонімів української мови: У 2 т / А.А.Бурячок, Г.М.Гнатюк, С.І.Головащук та ін. –К.: Наук. думка, 2001.
8. Українська мова: Енциклопедія. –Вид. 2-ге, виправлене і доповнене –К., 2004.

РЕСУРСИ

Дніпровська міська бібліотека <http://www.library.dp.ua/>

Науково-технічна бібліотека НТУ «Дніпровська політехніка» <http://lib.nmu.org.ua/>

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського – Режим доступу:

<http://www.nbuv.gov.ua/>